

SAHİBKARLIĞA VƏ BAZAR İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINA YARDIM FONDU

Lizinq fəaliyyətində dövlət siyasəti

İlkin Qarayev

Bakı - 2017

*Sənəd Beynəlxalq Özal Sahibkarlıq Mərkəzinin dəstəyi ilə həyata keçirilən
“İqtisadi islahatlara ekspert dəstəyi” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.*

Müəllif:

İlkin Qarayev

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ	4
1. AZƏRBAYCANDA LİZİNQ	5
2. AZƏRBAYCANDA FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN ƏSAS LİZİNQ ŞİRKƏTLƏRİ HAQQINDA	8
3. BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ	11
4. AZƏRBAYCANDA LİZİNQ BAZARININ PROBLEMLƏRİ	14
5. LİZİNQIN ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI	16
6. AZƏRBAYCANDA LİZİNQIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ ÜÇÜN TƏKLİFLƏR	18

GIRIŞ

Məlum olduğu kimi lizinq özündə bank krediti, icarə, investisiya elementlərini cəmləşdirən münasibətlər kompleksidir. Lizinq, lizinq verənlə lizinq alan arasında əksər hallarda uzunmüddətli xarakter daşıyan maliyyə sazişidir. Lizinq müqaviləsinə görə lizinq verən lizinq alana lazım olan əmlakı satıcıdan mülkiyyət hüququ ilə əldə etməli və lizinq alanın müvəqqəti sahibliyinə və istifadəsinə verməlidir. Lizinq - sənaye avadanlıqlarının, maşınların, yeni texnologiyaların, istehsal təyinatlı bina və tikililərin istifadəsinin xüsusi sahibkarlıq fəaliyyəti formasıdır.

Başqa sözlə desək lizinq – istehlakçının sifarişi əsasında əmlakı satın almaqla onu istehlakçıya müəyyən müddətə icarəyə vermək məqsədilə həyata keçirilən xidmət növüdür. Dünyanın əksəriyyət ölkələrində lizinq iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu üsullarından birinə çevrilib. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun 25-30 faizi lizinq vasitəsilə həyata keçirilir, yeni növ məhsulların 80 faizə qədəri icarəyə götürülmüş avadanlıqlarda istehsal olunur. Özündə bank krediti, icarə, investisiya elementlərinin birləşdiyi münasibətlər kompleksi olan lizinq, sahibkarlığın inkişafına dəstək verən əsas maliyyə alətlərindəndir. İnkişaf etmiş ölkələrdə əsas vəsaitlər fondunun yenilənməsində uzunmüddətli maliyyələşmə olan lizinqdən geniş istifadə edilir.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri tərəfindən qısa müddət ərzində daha çox sərmayə sərf etmədən əsas vəsaitlərin təzələnməsi imkanı lizinqin başlıca üstünlüyüdür. Lizinq yolu ilə sənaye inkişafının dəstəklənməsi, kiçik və orta miqyaslı sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin sağlamlaşdırılması Rusiya, Türkiyədə və Avropa İttifaqına üzv dövlətlərdə geniş tətbiq olunmaqdadır. Son illərin təcrübəsi onu deməyə əsas verir ki, lizinq metodu Avropa İttifaqında fəaliyyət göstərən kiçik və orta miqyaslı müəssisələrin yarıya qədərini əsas xarici maliyyələşmə mənbəyi olmuşdur.

Lizinqin predmeti kimi kənd təsərrüfatı avadanlıqları, tibbi avadanlıqlar, tikinti qurğu və avadanlıqları, sənaye avadanlıqları, sərnişin, yük və sair nəqliyyat vasitələri, ticarət məqsədli avadanlıqlar və digər daşınar və daşınmaz əmlak çıxış edə bilər.

¹ Azərbaycan Lizinq Şirkətləri Assosiasiyası <http://azerbaijanleasing.com/>

1. AZƏRBAYCANDA LIZINQ

Ölkəmizdə lizinqin tarixini və inkişafını iki mərhələyə ayırmaq olar. Azərbaycanda lizinq haqqında ilk qanun 1994-cü ildə qəbul edilmişdir (bu, MDB məkanında lizinq haqqında ilk qanun idi). Lakin Azərbaycanda lizinqin inkişafı, əsasən, 2003-cü ildən başlayır. 2003- 2008-ci illərdə qədər lizinq şirkətlərinin portfelinə hər il ən azı iki dəfə artım müşahidə edilmişdir. 2008-ci ildən bir sıra imtiyazlar dayandırıldığına görə, Azərbaycanın lizinq bazarındakı artım nisbətən azaldı. 2008-ci ildə lizinq bazarının portfel həcmi 200 milyon ABŞ dollarına çatmışdısa, 2010-2011-ci illərdə bu rəqəm ən az 20% azalmışdır.²

Hazırda Azərbaycanda lizinq münasibətləri Azərbaycanın Mülki Məcəlləsi (fəsil 38, maddə 747-751)³ və Vergi Məcəlləsi (maddə 123.1 və maddə 140)⁴ ilə tənzimlənir. Mülki Məcəllənin lizinq barədə qeyd edilən maddəsinin genişləndirilməsi nəticəsində bu sahəni tənzimləyən 1994-cü ildə qəbul edilən Qanun ləğv edilmişdir. Mövcud qanunvericilikdə lizinqin digər növləri - operativ və təkrar lizinqlə bağlı müddəalar əks olunmamışdır.

Vergi Məcəlləsinin 123.1 bəndi, maliyyə lizinqi həyata keçirən hüquqi şəxslərin ödəniş mənbəyindən tutulan vergilərə aiddir. Bu məcəllənin 140-cı maddəsi isə birbaşa maliyyə lizinqinə aiddir. Bu maddə əmlak icarəsinin hansı hallarda maliyyə lizinqi hesab olunduğunu, əmlakı icarəyə verən və icarəyə götürənin hüquqları, ödənilməli olan faiz dərəcələri və s. məsələləri tənzimləyir. Bununla yanaşı məcəllədə daha bir yerdə lizinq sözünə rast gəlinir ki, bu da 164.1.25. bəndində lizinq müqaviləsinin obyektini olan əsas vəsaitlərin idxal vergisi ödəməkdən azad olması ilə əlaqədardır.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində lizinq müqaviləsi, onun subyektləri və lizinqin obyektini kimi müddəalar öz əksini tapmışdır. Bu məcəlləyə əsasən lizinq daxili və beynəlxalq lizinq olmaqla iki formada təzahür edə bilər. Eyni zamanda sublizinq də bu məcəllə ilə tənzimlənir və bu zaman lizinq verənin mütləq yazılı razılığı olmalıdır. MM-yə əsasən lizinq əməliyyatlarının hüquqi forması ya lizinq verənlə lizinq alan arasında bağlanmış lizinq müqaviləsi və lizinq verənlə satıcı arasında bağlanmış alqı-satqı müqaviləsidir, ya da həmin şəxslər arasında bu Məcəllənin 747-5.2-ci maddəsinə və lizinqlə bağlı digər maddələrinə müvafiq surətdə bağlanmış üçtərəfli müqavilədir. Bununla yanaşı lizinq müqaviləsi iştirakçılarının hüquq və vəzifələri, lizinq zamanı mülkiyyət münasibətləri, lizinq ödənişləri, lizinqin uçotu, lizinq ödənişlər kimi müddəalar da bu məcəllədə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın bank və sığorta sektoru ilə müqayisədə lizinq bazarı zəif inkişaf edib. Lizinq bazarının təhlili və lizinq bazarının iştirakçıları ilə keçirilmiş görüşlər onu göstərir ki, bu sahədə əsas problemlərdən biri lizinq şirkətlərinin maliyyə vəsaitinin çatışmamasıdır. Nisbətən maliyyə resursları daha geniş olan lizinq təşkilatları əsasən bankların törəmə müəssisələridir. Lizinq şirkətlərinin fəaliyyətinin əhatə dairəsi, portfelleri və kapitallaşma dərəcəsinin kiçikliyi, xarici sərmayəçilər üçün cəlbedici deyil. Hətta özünün təsisçisi olduğu banklardan lazımı qədər maliyyə vəsaiti ala bilən lizinq şirkətləri də çox azdır. Nəticədə, lizinq şirkətlərinə pul vəsaitləri çox baha başa gəlir və onlar müştəriləri olan lizinq alanlara rəqabətli şərtlər təklif edə bilmirlər. Belə ki, hazırda lizinq bazarında orta faiz dərəcəsi məhsuldan asılı olaraq ildə 18%-dən yuxarıdır. Bu göstəriciyə görə lizinqsektoru əsas rəqibi olan bank sektoruna udurur.

² Vergilər qəzeti. <http://vergilər.az/art-view/67/>

³ <http://www.e-qanun.az/code/8>

⁴ <http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3>

Lizinq şirkəti lizinqə götürülən avadanlığı onun növündən, dəyərindən, təkrar satış imkanlarının olub-olmamasından, lizinq müddətindən asılı olaraq 3-5% marja ilə lizinq alana ötürür. Banklardan götürülən kreditlərin faiz dərəcələrinin 13-22% olması və digər şərtləri də nəzərə alsaq, lizinq təşkilatlarının banklarla rəqabətdə uduzmasına səbəb olur.

Azərbaycanın davamlı iqtisadi artımı və sənayenin inkişafı ölkədə lizinq bazarının genişləndirilməsi üçün böyük potensial yaradır. Hazırda Azərbaycanda 20-dən çox şirkət lizinq üzrə ixtisaslaşır və ya öz məhsullarını lizinqə təqdim edirlər.

Lizinq biznesi sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi sferası kimi fəaliyyət göstərir. Əgər lizinqdən geniş surətdə istifadə olunarsa, o istehsalın texniki təchizatının, Azərbaycan iqtisadiyyatının yenidən təşkilinin və bazarın yüksək keyfiyyətli mallarla doldurulmasının güclü impulsu kimi çıxış edə bilər. Lizinq sövdələşmələrinin effektivliyi özünü investisiya prosesinin aktivləşdirilməsində lizinqalan müəssisənin maliyyə durumunun yaxşılaşmasında, kiçik və orta biznesin rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasında göstərir.

Azərbaycan Lizinq Şirkətləri Assosiasiyası Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (IFS) tərəfindən Azərbaycanda Lizinqin İnkişafı Layihəsi çərçivəsində 2005-ci ildə (ALŞA) yaradılmışdır. ALŞA-nın tərkibinə 11 lizinq şirkəti daxildir. Assosiasiya 2008-ci ilədək aktiv surətdə fəaliyyət göstərmişdir. 2008-ci ildən sonra Azərbaycan lizinq sektorunda olduğu kimi assosiasiyasının fəaliyyətində də durğunluq hökm sürmüşdür. Assosiasiyasının saytı demək olar ki, yenilənmir və bəzi səhifələr xidmət olunmur..

Mərkəzi Bankın 2013-cü ildə qəbul etdiyi qərara əsasən ölkədə fəaliyyət göstərən kommersiya bankları tərəfindən bankın ərazisindən kənar yerlərdə kredit verilməsinə qadağa qoyulmuşdur. Bu hal lizinq şirkətlərinin o dövəndəki fəaliyyətinə əlavə imkanlar yaratdı. Həmin dövərdə lizinq fəaliyyətinə konkret nəzarət edən orqanın olmaması, tənzimləyən qanunun 2003-cü ildə qüvvədən düşməsi, yəni mövcud qanunvericilikdə olan boşluqlar, lizinq şirkəti yaratmaq üçün əlavə heç bir lisenziyanın tələb olunmaması və prosesin sadəliyi bir çox sahibkarların lizinqə qarşı marağının artmasına səbəb oldu. Eyni zamanda ölkədə tikinti, tibb və digər sektorların inkişafı, lizinq məhsullarının inkişafına səbəb oldu.

2013-cü ildən etibarən, bir çox məişət texnikası mağazaları və avtosalonlar lizinq şirkətlərinə üz tutdular, bəziləri isə hətta özləri lizinq şirkətləri yaratdılar. Həmin illərdə bazarda yaranan lizinq şirkətlərinin sayı sürətlə bəzi mənbələr görə bir neçə dəfə artdı. 2014-cü ildə Vergilər Nazirliyi tərəfindən istehlak lizinqi xidməti göstərən şirkətlərə yazılı məktub formasında "Lizinq yolu ilə məşın almaq istəyən şəxslər öncə VÖEN açdırmalı və orada gəlirləri barədə bəyannamə təqdim etməlidirlər"-kimi xəbərdarlıq olundu. Bunun tövsiyə xarakterli olmasına və heç bir qanuni əsası olmamasına baxmayaraq, bu xəbərdarlıq istehlak lizinqi sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətlərin fəaliyyətinə ciddi təsir etdi və nəticədə avtosalonlarda lizinqin verilməsi prosesi dayandırıldı.

2015-ci ilin fevral və dekabr aylarında baş verən manatın devalvasiyası isə bir çox lizinq şirkətlərinin tamamilə fəaliyyətini dayandırmasına gətirib çıxardı. Hal-hazırda bazarda fəaliyyət göstərən bir çox lizinq şirkəti yalnız lizinq ödənişlərinin toplanması ilə məşğul olur, aktiv lizinq fəaliyyəti göstərmirlər.

2. AZƏRBAYCANDA FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN ƏSAS LİZİNQ ŞİRKƏTLƏRİ HAQQINDA

Azərbaycanın lizinq bazarında aparıcı yeri dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən "Aqrolizinq" ASC tutur. Əsasən kənd təsərrüfatı texnikasının lizinqi ilə məşğul olan "Aqrolizinq" ASC-nin 2015-ci ilin yekunlarına görə lizinq əməliyyatlarının həcmi – 57,6 mln. manat təşkil edir. Digər lizinq təşkilatlarının əməliyyatlarının həcmi ilə bağlı rəsmi statistika aparılmadığından bu barədə dəqiq göstərici yoxdur. Bu sahədə aparılan araşdırmalara görə 2015-ci il üzrə ölkədə lizinq əməliyyatlarının həcmi təxminən 200 mln. AZN ətrafında qiymətləndirilir. Qeyd olunan dövr üzrə ümumi lizinq əməliyyatlarının həcmninin ÜDM-ə nisbəti isə 0,5%-dən azdır. Qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş sənaye ölkələrində bu göstərici 2-6% arasında dəyişir. Dünya ölkələrində lizinq əməliyyatlarının ÜDM-ə nisbəti göstəriciləri Azərbaycanda lizinq bazarının ən aşağı səviyyədə 3-4 dəfə böyümə imkanlarının olduğunu göstərir.

Bu sənədin hazırlanması zamanı ölkədə baş vermiş iqtisadi dəyişikliklər, lizinq şirkətlərinə də öz təsirini göstərmiş, nəticədə bir neçə lizinq şirkəti ya fəaliyyətini dayandırmış, ya da minimuma endirmişdir. 2016-cı ilin sonu və 2017-ci ilin əvvəlinə olan məlumata əsasən, müraciət olunan lizinq şirkətlərinin demək olar ki, heç biri 30 min manat dəyərində olan avadanlığın lizinq yolu ilə alınmasına təklif verə bilməmişdir. Əsas səbəb kimi lizinq şirkətləri maliyyə vəsaitlərinin olmadığını göstərmişlər.

"AQROLİZİNQ" AÇIQ SƏHMDAR CƏMIYYƏTI

"Aqrolizinq" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2004-cü il oktyabrın 23-də imzaladığı sərəncamla yaradılıb. Səhmlərinin 100 faizi dövlətə məxsus olduğundan yarandığı vaxt Cəmiyyətə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nəzarət edib. 2009-cu il iyulun 21-də isə Prezidentin sərəncamına əsasən "Aqrolizinq" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyinə verilib.

22 noyabr 2005-ci ildə "Aqrolizinq" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin regional bazalar haqqında əsasnaməsinin 1.4-cü bəndinə əsasən həmin 9 təchizat bazasının tərkibində "Aqroservis" şəbəkələri yaradılıb.

8 iyul 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin 331 N-li əmri ilə "Aqrolizinq" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin Azərbaycan Respublikasının 61 rayonunda təsərrüfat hesablı Aqroservis filialları fəaliyyətə başlayıb. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərə göstərilən aqroservis xidmətlərinin fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsində, Səhmdar Cəmiyyətin Bakı Mərkəzi Təchizat bazasının və regionlarda fəaliyyət göstərən Gəncə, Şirvan, Ucar, Xaçmaz rayonlararası təchizat bazalarının böyük rolu vardır. Hal-hazırda, həmin bazalar "Aqrolizinq" ASC tərəfindən Respublikaya gətirilən kombaynların, traktorların, ekskavatorların və digər kənd təsərrüfatı texnikalarının yerləşdirilməsini, komplektləşdirilməsini, satış qabağı hazırlığın aparılmasını və satışını həyata keçirir. 2008-ci ildən Şəki və Sabirabad logistik gübrə bazaları, 2009-cu ildən Şəmkir və Xaçmaz logistik gübrə bazaları, 2010-cu ildə isə Cəlilabadda və Bərdədə logistik gübrə bazaları yaradılıb.

"Aqrolizinq" ASC-in yaranması zamanı onun qarşısına qoyduğu əsas məqsəd, ölkədə kənd təsərrüfatı texnikası çatışmazlığının aradan qaldırılması, fermerlərə güzəştli şərtlərlə bu cür texnika və avadanlıqların verilməsi idi. Sonradan Prezident 2007, 2008, 2009-cu illərdə verdiyi sərəncamlarla onun funksiyalarını daha da genişləndirib.

Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş qaydalara əsasən, "Aqrolizing" ASC dövlət büdcəsi hesabına alınmış texnika və avadanlıqları fiziki və hüquqi şəxslərə dəyərinin 20 faizini qabaqcadan, qalan hissəsini isə 10 il müddətinə qədər (dəyərinədən asılı olaraq) ödəmək şərti ilə lizinqə verməlidir. Cəmiyyət həmçinin gübrələri, damazlıq mal-qaranı, məhsuldar toxum sortlarını da alaraq fermerlərə güzəştli şərtlərlə satmalıdır.⁵

ANSAR LEASİNG

"Azərbaycan Lizing Şirkəti" MMC Özəl Sektorun İnkişafı üzrə İslam Korporasiyası tərəfindən təsis edilmiş və 2008-ci il dekabr ayının 12-də rəsmi dövlət qeydiyyatından keçmişdir. Ticarət nişanı "ANSAR LEASİNG" olan şirkətin nizamnamə kapitalının həcmi 5 000 000 manat təşkil edir. Müəssisə əsasən maliyyə lizinqi xidmətlərinin göstərilməsilə məşğuldur. Fəaliyyətində Şəriət qaydalarını rəhbər tutan müəssisə qısa müddət ərzində Azərbaycanın lizinq bazarında aparıcı mövqeyə sahib olmaq niyyətindədir. Şəriət qaydaları əsasında fəaliyyət göstərmək müştərilərin maraqlarını müdafiə etməyə və onların rəğbətini qazanmağa xidmət edir.

Şirkətin məqsədi:

Müştərilərin lizinq xidmətinə olan tələbatını dünya standartlarına uyğun, müasir texnologiyaya əsaslanan maliyyə lizinqi əməliyyatları vasitəsi ilə ödəmək.

Şirkətin məramı:

Yeniliklər gətirməklə, peşəkar kadrların iş fəaliyyəti və yüksək işgüzarlığı hesabına Azərbaycanda şəriət qanunları əsasında fəaliyyət göstərən aparıcı lizinq şirkəti olmaq. Lizinq alanların rəğbətini qazanmaq.⁶

"MCB Lizing" QSC

"MCB Lizing" Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti 2009-cu ilin oktyabr ayında qapalı səhmdar cəmiyyəti kimi təsis edilmişdir. Şirkət güclü səhm kapitalına malikdir və səhmlərin əsas hissəsi Pakistan İslam Respublikasında fəaliyyət göstərən "MCB Bank Limited" Şirkətinə və bir qismi isə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan fiziki şəxsə məxsusdur. "MCB Bank Limited" Pakistanın böyük "Nishat Group" şirkətlər qrupuna daxildir. Bu şirkətlər qrupuna daxil olan şirkətlər toxuculuq, sement istehsalı, sığorta, maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi, elektrik enerjisi istehsalı, kağız istehsalı və digər sahələrdə fəaliyyət göstərirlər.

Qısa vaxt ərzində əldə edilən uğurlar səhmdarda böyük maraq yaratmış və 2012-ci ilin oktyabr ayında səhm kapitalı artırılaraq AZN 1.7 mln-a çatdırılmışdır. Şirkətin əsas fəaliyyəti Azərbaycan iqtisadiyyatının gəlirli, rəqabətədavamlı sektorlarında fəaliyyət göstərən Kiçik və Orta Sahibkarlara (KOS) geniş həcmli maliyyə lizinqi məhsulları təqdim etməkdir.

"MCB Lizing" QSC əsasən biznes məqsədilə lizinq məhsulları təklif edir. "MCB Lizing" QSC Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarında fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlara, eləcə də iri həcmli şirkətlərə öz biznes ehtiyaclarını qarşılamaq üçün bütün növ nəqliyyat vasitələrinin, tikinti texnikasının, avadanlığın və daşınmaz əmlakın lizinq yolu ilə ədlə edilməsini təklif edir.⁷

⁵ <http://agrolizing.gov.az/az/menu/199>

⁶ <http://www.ansar.az/az/about-us/>

⁷ <http://www.mbleasing.az/index.php/az/irk-t-haqq-nda111>

“Qafqaz Lizing” ASC

“Qafqaz Lizing” ASC əsası 30 Oktyabr 2007-ci ildə qoyulan bir lizing şirkətidir. Şirkət iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün Lizing xidmətləri təqdim edir. Şirkətin əsas müştəri hədəfi kiçik və orta sahibkarlar, o cümlədən az təminatlı insanlar qrupu olduğundan təqdim etdiyi məhsullar da bu təbəqə üçün uyğunlaşdırılmışdır.

⁸ “Qafqaz Lizing” ASC. <http://www.qafqazleasing.com/>

3. BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Lizinqin qısa tarixi

Lizinqin yaranma tarixi ilə bağlı tarixçilər arasında yekdil rəy yoxdur. Bir versiyaya görə, maliyyə mexanizmlərindən biri kimi icarə, ilk dəfə təqribən e.ə. 2000-ci ildə Vavilonla və qədim Misirdə tətbiq edilmişdir. Bu haqda ilk yazılı sənəd isə e.ə. 550-ci illərə, yəni Roma imperiyasının zamanına təsadüf edir.

Tarixçilərə əsasən, lizinq haqqında sonrakı məlumatlar 1066-cı ilə aiddir. Belə ki, bu ildə kral Vilqelm Normandiyadan olan gəmi sahiblərindən Britaniya adalarına təcavüz etmək üçün gəmilər icarəyə götürmüşdü. Digər məlum olan rəsmi icarə hadisəsi isə təqribən 1248-ci ildən baş vermişdir ki, bu zaman da xaç yürüşlərində istifadə etmək üçün müxtəlif silah və ləvazimatlar icarəyə götürülmüşdür.

İcarənin və ya lizinqin rəsmi biznes praktikasında ilk tətbiqini iki şirkət öz adı ilə bağlayır: İngiltərənin British Railway Wagons və Amerikanın Bell adlı telefon şirkəti.

Müasir dövrdə istifadə olunan maliyyə lizinqi məfhumu ilk olaraq ABŞ-da başlamışdır. Amerika maliyyə lizinqinin banisi, 1952-ci ildə dəmiryolu sahəsində ilk lizinq şirkəti yaradan Henri Şonfeld hesab olunur. Lizinq əməliyyatlarının məqsədəuyğunluğunu və perspektivlərini görəndən sonra o, bu sahədə fəaliyyətlərini davam etdirmiş və məşhur "United States Leasing Corp." şirkətini (hazırda bu şirkətin adı "United States Leasing International Inc."-dir) təsis etmişdir. Avropada isə lizinq 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərindən inkişaf etməyə başlamışdır.

Dünyada lizinq

Hazırda inkişaf etmiş sənaye ölkələrində ümumi investisiyalarda lizinqin payı 30% ətrafında, lizinq əməliyyatlarının ÜDM-ə nisbəti isə 2-6% arasında dəyişir. Hazırda lizinq xidmətləri üzrə dünya bazarının əsas hissəsi "ABŞ – Qərbi Avropa – Yaponiya" üçbucağında cəmlənib. Qərbi Avropada lizinqverən rolunda bank və onun törəmə cəmiyyətləri tərəfindən idarə olunan ixtisaslaşmış lizinq şirkətləri çıxış edirlər.⁹

Dünyada Lizinq bazarının həcmi 2016-cı ildə təxminən 1 trilyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Əvvəlki illə müqayisədə lizinq bazarı 6.5% illik artım göstərmişdir. Əgər dünya üzrə qlobal iqtisadiyyatın həmin dövrdə 2.76% artığını nəzərə alsaq, lizinqin dinamik inkişafını daha yaxşı görə bilərik. Lizinq bazarının həcminə görə Şimali Amerika digər qitələrə nisbətən öndədir. Son illərdə olduğu kimi, lizinq bazarının həcminə görə dünyanın aparıcı ölkəsi Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır. Bu ölkədə lizinq bazarı 2016-cı ildə 374.3 milyard ABŞ dolları həcminə çatmışdır.¹⁰

Amerika Birləşmiş Ştatlarında lizinq fəaliyyəti biznes növləri arasında xüsusi yer tutur. Müxtəlif xidmətlər təklif edən lizinq şirkətlərinin sürətli artımı və lizinq sövdələşmələrinin şərtlərinin modifikasiyası, lizinqin fərqli metodlarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Sonradan bu lizinq şirkətləri maliyyə-lizinq cəmiyyəti adını aldılar. Onlar istehsalçıya onun malını icarəyə vermək yolu ilə satışda kömək edir, sövdələşmələrin maliyyələşdirilməsi və onlarla bağlı risklərin bölünməsinə təşkil edirlər.

⁹ Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye nazirliyi. Sənaye müəssisələri tərəfindən avadanlıq və texnikanın lizinq yolu ilə alınması şərtlərinin asanlaşdırılmasına dair arayış.

<http://senaye.gov.az/content/html/3580/attachments/D%C3%BCnyada%20avadanl%C4%B1q%20v%C9%99%20texnikan%C4%B1n%20lizinq%20yolu%20il%C9%99%20al%C4%B1nmas%C4%B1%20haqq%C4%B1nda.pdf>

¹⁰ <http://www.whiteclarkgroup.com/videos/global-leasing-report-2017-summary>

ABŞ-ın lizinq xidmətləri bazarı, həm qərbi Avropanın, həm də şərq Avropanın və keçmiş sovet məkanı ölkələrinin lizinq bazarını öz miqyasına və inkişafına görə geridə qoyur. Lizinqin inkişaf etmiş ölkələrdə geniş tətbiq olunması, bu ölkələrdə əlverişli iqtisadi şəraitin olması və biznesin inkişafına olan əsaslı dəstəklə izah olunur. Bir çox hallarda lizinq əməliyyatlarına xüsusi vergi güzəştləri tətbiq edilmir, belə ki, lizinq ödənişlərinin məhsulun maya dəyərində aid edilməsi, bu əməliyyatların digər istehsal yatırımları qarşısında üstünlüyünü ortaya qoyur. Lizinqin ölkədə inkişaf dərinliyini aşağıdakı meyarlar təmin edir:

- normativ-hüquqi baza;
- dövlət tənzimləmələri
- makroiqtisadi şərait, investisiya bazarının vəziyyəti (investisiya güzəştləri);
- bank faiz dərəcələrinin səviyyəsi, vergi yükü, inflyasiya səviyyəsi və s.
- İstifadə olunan mühasibat uçot sistemi.

Bəzi Avropa ölkələrində (məsələn Böyük Britaniya, Almaniya, Danimarka) lizinqlə bağlı xüsusi qanun qəbul edilməmişdir. Bu ölkələr lizinqi adi kommersiya hüquqi kimi tətbiq edirlər. Lakin Fransa, Portuqaliya və İsveç kimi ölkələrdə xüsusi qanunvericilik mövcuddur və qanunda lizinq verənin və lizinq alanın hüquqları və onların lizinqə verilən istehsalçılar ilə münasibətləri öz əksini tapmışdır.

Avropa ölkələrində, xüsusilə də Almaniyada əsas fondların yenilənməsində lizinq əməliyyatları yüksək paya malikdir. Hazırda Almaniyada təxminən 2000-ə yaxın lizinq şirkəti fəaliyyət göstərir. Bunların 150-yə qədəri əhəmiyyətli dərəcədə bazarı paylaşmaqdadır, bazarın qalan hissəsini isə orta və kiçik ölçülü lizinq şirkətləri təşkil edir. Bu sahə Almaniyada iki ayrı lizinq birliyi tərəfindən təmsil edilir. Böyük ölçülülər (nizamnamə kapitalı 1 mln. avrodan çox olan) Alman Lizinq Şirkətləri Federal Birliyinə (Bundesverband Deutscher Leasing Gesellschaften) daxildir və lizinq əməliyyatlarının həcmnin 86 %-ni təmsil edir.

Fransa, Belçika və İtaliya iqtisadi sahibkarlıq konsepsiyasına, lakin Böyük Britaniya, İrlandiya, Hollandiya və ABŞ isə, hüquqi sahibkarlıq konsepsiyasına əsaslanırlar. Qərbi Avropanın bəzi ölkələrinin qanunvericiliyində isə hər iki hüquq sisteminin nümunələrinə rast gəlinir.

Belçika, İtaliya və Fransada icarə müqaviləsinin sonunda əmlakın əvvəlcədən müəyyən edilmiş qiymət üzərindən (opsion) satılması vacib şərtədir. Lakin Böyük Britaniya və ABŞ-da icarə-satış müqavilələrində bu vacib şərt kimi qoyulmur. Bununla yanaşı ABŞ-da lizinq kredit və digər bənzər borclar kimi maliyyə əməliyyatı hesab olunur.

Eyni zamanda Almaniya və İsveçrədə də xüsusi tip opsion nəzərdə tutulur ki, burada əmlak lizinqə verildikdə əmlakın sahibi lizinqverən qalır, lakin möhlətli alqı-satqı olduqda isə, əmlaka sahiblik hüququ müqavilə imzalandığı anda lizinqə götürənə keçir.

Dünyanın bir çox ölkələrində lizinq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün xüsusi lisenziya alınması nəzərdə tutulmur. Buna baxmayaraq inkişaf etmiş sənaye ölkələrində ümumi investisiyalarda lizinqin payı təqribən 30%-dir.

Lizinq – dünyanın bir çox ölkələrində sərmayə siyasətinin əsas amillərindən biridir. Bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişaf göstəricilərindən biri də lizinq şirkətlərində

əməliyyatların miqdarı, lizinq vəsaitlərinin dövriyyəsidir.

4. AZƏRBAYCANDA LİZİNQ BAZARININ PROBLEMLƏRİ

Hazırda Azərbaycanda lizinqin **normativ-hüquqi bazası** bu fəaliyyət sahəsinin dinamik inkişafına imkan vermir. Mülki Məcəllənin lizinq fəaliyyətini tənzimləyən müddəalarında bir sıra boşluqlar mövcuddur. Məsələn, mövcud sənədlərdə lizinqin tərifi, onun əsas növləri - əməliyyat, maliyyə, geriyyə lizinq kimi və s., beynəlxalq lizinq haqqında normalar, lizinq sazişlərinin girov və zəminlik təminatı, sığorta edilməsi və s. məsələlər əksini tapmayıb. Azərbaycanda lizinqin inkişafı üçün, ilk növbədə, vahid qanunun qəbul edilməsinə ehtiyac var.

Ölkəmizdə lizinq şirkətləri həm yerli bankların, həm də xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılır. Son illərdə, həm xarici maliyyə kapitalının, həm də yerli kapitalın iştirakı ilə lizinq şirkətləri yaradılıb. Əslində iş adamları xarici kapitalla üstünlük verir, belə ki xarici kapital həm ucuzdur, həm də uzunmüddətlidir. Lakin hazırda lizinq şirkətləri ciddi **kapitallaşma problemləri** ilə üzləşirlər. Lizinq şirkətlərinin yerli mənbələrdən maliyyə cəlb etmək imkanlarının xeyli məhdudlaşması ilə yanaşı, onların kapitallaşma səviyyələri xaricdən maliyyə vəsaiti cəlb etməyə də əlverişli şərait yaratmır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmiz Beynəlxalq Maliyyə Lizinqi haqqında **Ottava Konvensiyasına qoşulmamışdır**. Bu hal, Azərbaycanda lizinq əməliyyatları həyata keçirərkən xarici investora lazımi zəmanət vermək məsələsində ciddi problemlər yaradır və xarici investorların bu bazara marağını azaldır. Belə ki, bu Konvensiyaya daxil olan ölkələr, beynəlxalq maliyyə lizinqi zamanı müəyyən hüquqi maneələrin aradan qaldırılmasının vacibliyini qəbul edir və beynəlxalq lizinq əməliyyatlarını daha əlçatan etmək üçün iştirakçı tərəflərin maraqlarının bərabər şəkildə təmin edilməsini dəstəkləyir.

Digər bir problem məsələ, Azərbaycanda banklardan və bank olmayan kredit təşkilatlarından fərqli olaraq, lizinq şirkətlərinin indiyədək Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yanında fəaliyyət göstərən **Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestrinə (MKR) qoşulmaması** məsələsidir. Şübhəsiz ki, bu, lizinqalanların ödənişləri etməməsi ilə bağlı risklərin qarşısının alınması imkanlarını azaldır. Buna görə də lizinq şirkətləri üçün MKR-ə daxil olma imkanını əldə etmək zəruridir. Bank sektorunda problemlə kreditlərin artdığı bir şəraitdə, lizinq şirkətləri üçün belə məlumatların əldə edilməsi məqsədi ilə MKR-ə qoşulma olduqca vacibdir.

Azərbaycanda lizinqin inkişafına mane olan əsas səbəblərdən biri də bu sahədə **təşviqədi mexanizmlər və güzəştlərin olmamasıdır**. Əsas etibarlı ilə banklar tərəfindən maliyyələşdirilən lizinq şirkətlərinin, müştəriləri üçün bank kreditindən daha əlverişli şərtlərlə maliyyələşmə təklif edə bilməməyi, lizinq şirkətlərinin inkişafı üçün əngəl yaradır və onların müştəri cəlb etmək imkanlarını məhdudlaşdırır.

Digər bir məqam Lizinq əmlakının **sürətli amortizasiyası** ilə bağlıdır. Əvvəllər iki əmsalla tətbiq olunan sürətli amortizasiyanın ləğv edilməsi, bu sahənin inkişafı üçün ciddi maneələr yaradır. Halbuki sürətli amortizasiya lizinq sektorunda əsas vəsaitlərin yenilənməsi üçün olduqca vacib amillərdəndir. Buna görə lizinq haqqında vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur.

Lizinq sektorunun gələcək inkişafı etibarlı statistik bazanın mövcudluğunu tələb edir. Hazırda Azərbaycanda lizinqlə bağlı dəqiq statistik məlumatların olmaması bu sahədə baş verən prosesləri hətta ümumi səviyyədə təhlil etməyə belə imkan vermir.

Digər bir məsələ isə lizinq sahəsində mütəxəssislərin az olmasıdır ki, bunun üçün uyğun ali məktəblərdə lizinq sahəsində ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasının

güclendirilməsi vacibdir.

5. LIZINQIN ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI

Qeyd olunduğu kimi lizinq daşınar və daşınmaz əmlakın uzunmüddətli icarəsidir. Buna maşın, avadanlıq, binalar, nəqliyyat vasitələri və s. aid etmək olar. Lizinq icarə predmetini sonradan qalıq dəyəri ilə əldə etmək imkanı verir. Adətən, lizinq müddətinin sonunda lizinq predmetinin dəyəri sıfıra yaxın olur və əmlak hüququnun istifadəçiyə keçməsi zamanı bəzən heç bir əlavə ödəniş tələb edilmir. Lizinqin həm istifadəçi, həm də lizinq verən üçün bir sıra üstünlükləri və çatışmazlıqları mövcuddur. Belə ki, lizinq alan üçün üstünlük hesab olunur, lizinq verən üçün çatışmazlıq ola bilər. Bu üstünlükləri və çatışmazlıqları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

Lizinqin üstünlükləri:

- Əməliyyatın sənədləşdirilməsinin nisbətən asan olması; adətən əmlakı lizinqə götürmək, onu kreditlə almaqdan daha asan və tez olur. Belə ki, lizinq sazişi bağlanarkən lizinq şirkətləri müştərinin ödəmə qabiliyyətinə banklara nisbətən daha az tələb irəli sürür.
- Nəqliyyat vasitəsi və ya avadanlıq almaq istəyən və kifayət qədər girov əmlakı olmayan şirkətlər və fiziki şəxslər üçün Lizinq yeganə çıxış yolu ola bilər. Eyni zamanda əmlakı lizinqlə almaq daha sərfəli ola bilər, belə ki, sahibkar öz vəsaitlərini daha səmərəli şəkildə dəyərləndirə və biznesinin inkişafına xərcləyə bilər.
- Lizinq alanın biznesinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, lizinq ödənişləri tərəflərin razılığı ilə müxtəlif qrafiklərlə ödənilə bilər, məsələn kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan fermer ödənişləri mövsümə uyğun həyata keçirə bilər.
- Əmlakı lizinq yolu ilə əldə etməklə sahibkar özünün vergi ödənişlərini optimallaşdırmağa bilər. Başqa sözlə, adətən lizinq ödənişləri məhsulun maya dəyərinə daxil edilir ki, bu da şirkətin mənfəətini və müvafiq olaraq mənfəət vergisini azaldır. Bank krediti halında isə məhsulun maya dəyərinə yalnız kredit faizləri aid edilir. Bununla yanaşı lizinq zamanı əmlakı lizinqə götürən əmlak vergisi ödəməkdən də azad olur, belə ki, əmlakın sahiblik hüququ lizinq müddətinin sonuna qədər lizinqə verəndə qalır.
- Lizinq müqaviləsinə xitam verilməsi, kredit müqaviləsinə olduğundan daha asandır. Lizinq müqaviləsi icarə müqaviləsi kimi, istənilən zaman dayandırıla bilər. Lakin bank kreditini bağlamaq üçün girov əmlakının satılması tələb olunur və bu müddətə qədər kredit faizləri ödənilməlidir.
- Lizinq predmetinin dəyişdirilməsi daha asan həyata keçirilir. Məsələn əgər lizinq yolu ilə icarəyə götürülən əmlak hər hansı səbəbdən sahibkarı qane etməzsə, sahibkar bu əmlakı yenisi ilə lizinq yolu ilə əvəz edə bilər.

Lizinqin çatışmazlıqları:

- İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, lizinq faizləri adətən kredit faizlərindən daha yüksək olur. Demək olar ki, bu lizinqin əsas çatışmazlıqlarından hesab edilir. Lakin, lizinqin daha bahalı olmasına baxmayaraq, vergilərin optimallaşdırılması halında

lizinq sahibkar üçün daha əlverişli ola bilər.

- Lizinqin digər çatışmayan cəhəti, əmlaka mülkiyyət hüququnun olmamasıdır. Belə ki, bəzən əmlakın istifadəçisi sahiblik hüququnu tam hiss etmir və əmlaka əlavə investisiya qoymaqdan çəkinir.
- İlk ödənişin tələb edilməsi, lizinqin çatışmazlıqlarından hesab edilir. Əmlakın icarəyə götürülməsinə baxmayaraq, lizinqdə adətən ilkin ödəniş tələb olunur.
- Digər bir məsələ, lizinq zamanı əmlakın iki dəfə sənədləşdirilməsindən ibarətdir. Adətən lizinqin predmeti olan əmlak ilk dəfə Lizinq verənin adına qeydiyyat olunur, lizinq müqaviləsinin sonunda isə əmlak lizinqə götürənin adına keçir.

6. AZƏRBAYCANDA LIZINQIN INKIŞAF ETDİRİLMƏSİ ÜÇÜN TƏKLİFLƏR

Dünyada davam edən texnoloji inkişafın artım tempi texnoloji parkın dəyişmə sürətini də artırmışdır. Nəticədə texnoloji parkın yenilənməsi üçün yeni imkanların yaradılması zərurəti ortaya çıxmışdır. Buna görə də respublikada xarici ölkələrin inkişaf təcrübəsinə uyğun olaraq texnika-avadanlıq parkının yeni və müasir avadanlıqlarla genişləndirilməsi sənaye sahəsində istehsalın həcmi artırmağa, köhnəlmiş texnikaya xidmət xərclərini azaltmağa, fəaliyyətin maliyyə nəticələrini yaxşılaşdırmağa və son nəticədə ümumi məhsul buraxılışını artırmağa imkan verə bilər.

Yeni texnika və avadanlıqların alınmasında və eləcə də, köhnəlmiş texnika və avadanlıqların yenilənməsində müasir investisiya alətlərindən olan lizinqdən səmərəli vasitə kimi istifadə edilə bilər. Milli iqtisadiyyatın müasir inkişaf mərhələsində texnikanın lizinqə verilməsi şərtlərinin asanlaşdırılması Azərbaycan Respublikasında sənaye sahəsinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin əsas formalarından biri kimi çıxış edə bilər.

Azərbaycanda lizinq şirkətlərinin sayının artması ilə onların ixtisaslaşması məsələsi aktuallıq kəsb edir. Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişaf etdiyi indiki dövrdə buna daha böyük ehtiyac duyulur. Belə ki, yerli lizinq şirkətlərindən bu sektorun müxtəlif sahələrində həyata keçiriləcək ayrı-ayrı dövlət layihələrinə xidmətdə istifadə oluna bilər.

Bununla əlaqədar lizinq qarşısında böyük perspektivlər açılır. Çünki bu parkların rezidentlərinin yüksək texnoloji avadanlıqları lizinq vasitəsi ilə formalaşdırıla və sonradan modernləşdirilə bilər. Bundan başqa, orada istehsal ediləcək məhsulların daxili və xarici bazarlarda satılması da lizinqin köməyi ilə həyata keçirilə bilər. Ona görə də hazırlanan texno və aqroparkların inkişafı proqramlarında, onların təşkil olunmasında və fəaliyyətində lizinq biznesinin potensialını nəzərə almaq faydalı olar.

Azərbaycanda lizinqin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı əsas tövsiyələr aşağıdakılardan ibarətdir:

- Lizinq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi. Hazırda vahid qanunun olmaması, ölkəmizdə lizinqin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına mane olur.
- Lizinqlə bağlı normativ-hüquqi bazanın yeni qanunun tələblərinə uyğunlaşdırılması, lizinqin müxtəlif formalarının tətbiq edilməsi üçün imkanların yaradılması.
- Lizinq ödənişlərinə ƏDV-nin tətbiq edilməsinin məqsədəuyğunluğunun öyrənilməsi, bu məsələdə lizinqin bank kreditləri ilə müqayisədə daha az cəlbədicili olduğunu nəzərə alaraq müvafiq qərarın qəbul edilməsi.
- Lizinq əməliyyatlarına təşviqədcili mexanizmlər və güzəştlərin tətbiq olunması
- Azərbaycanın Beynəlxalq Maliyyə Lizinqi haqqında Ottava Konvensiyasına qoşulması istiqamətində addımların atılması.
- Lizinq şirkətlərinin kapitallaşmasına dəstək olmaq məqsədi ilə müvafiq addımların atılması
- Lizinq əməliyyatlarına sürətli amortizasiya üsullarının tətbiq edilməsi
- Lizinq əməliyyatlarının statistik uçot sisteminin yaradılması və inkişaf

etdirilməsi.

- Lizinq şirkətlərinin Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestrinə (MKR) qoşulması üçün müvafiq qərarların verilməsi.
- Lizinq fəaliyyəti üzrə ixtisaslı kadrların yetişdirilməsi məqsədi ilə ali təhsil müəssisələrində müvafiq tədbirlərin görülməsi.